

KÖROĞLU'NUN DOĞUŞU VARYANTLARINDA KÖROĞLU VE KIRAT'IN ORTAYA
ÇIKIŞIYLA İLGİLİ FARKLI VE BENZER UNSURLAR

Different And Similar Elements Related to the Appearance of Koroglu and Kirat in
Variants of Koroglu's Rise

Filiz KIRBAŞOĞLU*

Öz

Köroğlu Destanı Türk dünyasında bir takım farklılıklara sahiptir. Bu farklılıklara göre araştırmacılar destanı iki büyük alana ayırırlar. Destanda özellikle Köroğlu ve Kıratın ortaya çıkışı farklılık göstermektedir. Bunun dışında ailelerin tanıtımında da bu fark görülmektedir. Anadolu varyantında halktan biridir ve babasının kör edilmesiyle ortaya çıkar, ondan dolayı Köroğlu adı verilir. Özbek varyantında sultandır ve bu ismi alması, olağanüstü bir şekilde mezarda doğmasıyla ilgilidir. Gor, mezar demektir. Goroglu da mezarın oğlu anlamına gelmektedir. Bunun dışında kör edilme, atlardan iyi anlama gibi bazı ortak unsurlar da yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Köroğlu, Kırat, Çamlıbel (Çembil), seyislik

Abstract

The Epic of Koroglu has several diversities in Turkish World. Researchers divide the epic into two major fields according to these diversities. In the epic, especially emergence of Koroglu and Kirat has some varieties. Except this, there is a variety in the description of families. In Anatolian variant, he is from the public and he appears after the blindness of his father, which gives him this name. In Uzbek variant, he is the sultan and his name is about his extraordinary birth in a grave. "Gor" means grave. Goroglu means the son of the grave. Except this, some common elements are also included such as his blindness and good knowledge of horses.

Key Words: Koroglu, Kirat, Çamlıbel, groom.

* Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, fkirbasoglu@erzincan.edu.tr

GİRİŞ

Türk Dünyasının sahip olduğu ortak kültür varlıklarından biri, geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Köroğlu destanıdır. Bu destan benzerlik gösterse de olaylar, başkahramanın ortaya çıkışı, destan geleneği ve hacim gibi birtakım farklılıklara sahiptir. Bu farklılıkları dikkate alan araştırmacılar destanı iki büyük alana ayırmışlardır:

1. Kafkasya Ötesi ve Yakın şark versiyonları: Azeri, Anadolu, Ermeni, Gürcü,
2. Orta Asya Versiyonları: Özbek, Türkmen, Kazak, Arap, Tacik, Tobol-Tatar vb.

“Çeşitli halklar içinde devam edip gelen varyantlar arasında umumi yakınlık bulunmaktadır. Bununla birlikte bu halklar arasında yaşayan Köroğlu destanının kendilerine has olan ayrılıkları da vardır. Bu ayrılık çoğunlukla kuruluşunda, vak’alarda görülür. Her halkın varyantı, o halkın yaşayışı ve tarihi ile bağlantılıdır. Onun için her halkın Köroğlusunu o halkın öz Köroğlusudur.” (Aşırov,1958:3)

Destanın varyantları arasında birtakım farklılıklar görülse de bu ve benzeri ürünler Türk dünyasının ortak bir kültür dokusuna sahip olduğunu, göçler ve ayrılıklara rağmen bu ortak kültür dokusunun hala muhafaza edildiğini ortaya koymaktadır.

“Köroğlu destanları, halk destancılığında her biri müstakil yaşayan ve ayrı ayrı adlara sahip olan eserler silsilesi, belirli faktörlerle birleşen büyük bir grup olarak yakın ve orta şarkta geniş ölçüde yayılmıştır.” (Jirmunskiy vd. 1947, Karriyev 1968, Muradov 1975)

Bu makalede iki farklı alana ait olan Köroğlu’nun Zuhuru Kolu (Kaplan vd. 1973) ve Goroğlu’nun Doğuşu (Muradov 1967) adlı destanlarda baş kahraman olan Köroğlu ve onun ayrılmaz unsuru Kıratın ortaya çıkışı, kahramanın yetişmesi ve sosyal durumu üzerinde durulacaktır. Anadolu’ya ait varyantta ortaya çıkışı destanı daha kısa, Özbek varyantında ise daha uzundur.

Her iki destanı da konusu gereği iki bölümde düşünmek mümkündür. Köroğlu’nun doğumu veya ortaya çıkışını hazırlayan şartları birinci bölüm; doğumu veya sahneye çıkışı, büyümesi, gençliğini ihtiva eden kısım da ikinci kısım olarak ele alınabilir.

Her iki destanda da önce ailelerden bahsedilmektedir. Köroğlu’nun Zuhuru Kolu’nda önce Ürüşan Baba’yla karşılaşırız. Ürüşan Baba, Bolu Beylerinin yanında çalışan dürüst, işinin ehli bir at bakıcısıdır.

Goroğlu’nun Doğuşu destanında ise Yavmit yurdunun padişahı Adilhan ve Meri Kalesinin hanı Kaviştihan’dan bahsedilerek destana başlanmaktadır.

Bu tanıtımdan sonra bahsi geçen kişiler arasındaki durumlar ve olaylar üzerinde durulur.

Bolu Beyleri, bir gün Ürüşan Baba'dan eşi benzeri olmayan iki at isterler.

Kavıştıhan, Adilhan'ın tüccarlarına saldırıp mallarını talan ettirir. Tüccarlar koşup Adilhan'a durumu bildirirler. Olanlara kızan Adilhan Meri'ye saldırır. Kavıştıhan'ı öldürür, tüccarlara mallarını geri verir ve Kavıştıhan'ın yedi yaşındaki oğlu Tolıbay Sinçi'yi esir alarak getirir ve babasının yaptıklarından sorumlu tutmayıp yanında iş verir.

Daha bu iki tanıtımda her iki destan arasındaki farklardan birini görmekteyiz. Ürüşan Baba seyistir. Atlardan iyi anlamaktadır ve Bolu Beylerinin yanında çalışır. Yani halktan biridir. Oysa Özbek varyantında asalet, sultanlık söz konusudur. Tolıbay Sinçi, bir hanın oğludur. O da atlardan iyi anlamaktadır. Zaten Tolıbay adındaki Sinçi lakabı da atlardan iyi anlayan kimse anlamına gelir. Görüldüğü gibi her iki varyantta da atlardan iyi anlama söz konusudur.

Ürüşan Baba, iyi at bulmak için gezer, Tercan dolaylarında iki tay görüp satın alır. Ancak tayların görüntüsü kötüdür. Bakımsız ve zayıf görünmektedirler. Bu atlar su menşelidir. Ürüşan Baba bunları görür görmez nasıl atlar olduklarını anlamıştır. Ama Beyler Ürüşan Baba'yı konuşturamaz, kendileriyle alay edildiğini düşünerek gözlerine mil çektirip kör ettirirler. O güne kadar olan hizmetlerinden dolayı gözlerine karşılık iki atı ona verip evine gönderirler.

Ürüşan Baba eve geldiğinde onu oğlu Ali karşılar. Bu, ileride Koroğlu diye tanıyacağımız kişidir. Karşımıza babasının kör edilmesi olayıyla çıkmaktadır ve on iki yaşındadır. Yani doğumunu görmemektedir. Oysa Goroğlu'nun Doğuşu'nda doğumu verilir. Doğumuna kadar da üç nesilde söz edilir. Goroğlu üçüncü nesildir. Anadolu'da bunu görmemektedir.

Adilhan'ın çocuklarından bahsedilmiştir. Büyük oğlu Ureyhan, küçük oğlu Ahmet Beydir. Bibi Ayşe adında bir de kızı vardır. Kavıştıhan'ın oğlu Tolıbay Sinçi de çok akıllı, idrakli bir çocuktur. Burada adı geçen şahıslar arasında gelişecek ilişkiler Goroğlu'nun doğumunu hazırlayacak olayların başlangıcıdır. Tolıbay'dan memnun olan Adilhan, onu kızıyla evlendirir. Bir oğulları olur. Adını Ravşan Bey koyarlar. Beş yaşına girince okula gönderilir.

Daha sonra Koroğlu'nun doğumuna sebep olan bir başka padişahla karşılaşırız. Zerger şehrinin padişahı Şahdarhan, bir gün Yavmit'e saldırmak üzere yola çıkar. Yolda, içlerinde Ravşan'ın da bulunduğu bir grup öğrenciyi esir alırlar. Bunu duyan Adilhan ona saldırıp öğrencileri ve ülkesini kurtarır. Ancak Şahdarhan'ın Halman isminde bir adamı, çocuğu olmadığı için Ravşan'ı oğul edinmek ister ve bir sandığa koyarak gizlice ülkesine götürür. Adilhan, torununun ölmüş olduğunu düşünüp üzülür. Bu arada Adilhan'ın beylerinden Cıgalıhan'ın Gecdumbey ve Bibi Hilal adlı kızı da askerlerin arasında esir olarak götürülür. Şahdarhan, ülkesine döner. Bunları görünce sever, öldürmeğe kıyamaz. Gecdumbey'e yanında iyi bir iş verir. Bunlar büyürler, durumları da iyidir. Ravşan da Halman'ın oğlu gibi büyümüştür. Bibi Hilal ve Ravşan çok güzel birer genç olmuşlardır. Bir gün karşılaşır ve birbirlerine aşık olurlar. Bibi

Hila'in öğüdüyle Ravşan Halman'ı kendisini köle pazarında satmaya razı eder. Bibi Hilal de Gecdumbey'e Ravşan'ı köle olarak aldırır. Böylece ikisi evlenir. Ravşan da babası gibi atlardan iyi anlamaktadır.

Bir gün Gecdumbey'le gezerlerken at kemikleri görürler. Ravşan birine sarılıp ağlar ve onun iyi bir at olduğunu söyler. Şahdarhan bunu duyar ve onları huzuruna çağırıp seksen tavla atını göstererek hangisinin iyi olduğunu sorar. Ravşan hiçbirini beğenmez, o sırada oradan geçen helvacının bakımsız atını beğenir. Şahdarhan buna kızar ve Ravşan'ın gözlerini oydurur. İkinci bir ortak nokta, iki babanın gözlerinin kör edilmesidir.

Şahdarhan, gözlerine karşılık bir devlet dilemesini söyler. O da helvacının atını ister. Bunun üzerine helvacıdan atı alıp ona verirler. Gecdumbey Ravşan'ı alıp eve getirir. Bibi Hilal hamiledir. O da Goroğlu'dur, henüz doğmamıştır.

Ürüşan Baba atın bakımından Ali'yi, Ravşan da Gecdumbey'i sorumlu tutar. Atlar aynı şekilde bakılır. Ama bu bakım Özbek varyantında altı ay kadar sürer. Hiçbir ışık almayan ahırda, arpa ile bakılacaklardır. Çünkü bunlar kanatlı atlardır ve kanatlarının kırılmaması için güneş ışığı görmemeleri gerekir. Ama her ikisinde de ışık sızar ve kanatları kaybolur. Fakat hızlarından bir şey kaybetmezler. Düşman onlara yetişemez. Ancak burada farklı olan şudur; Ürüşan Baba'nın bulduğu ve Ali'nin baktığı at meşhur Kırattır. Özbek varyantında ise Gecdumbey'in baktığı at Goroğlu'nun Kıratı değildir. Kırat'ın ortaya çıkması için de henüz zaman vardır.

Atlar hazır olduğunda Ürüşan Baba oğluna beylerden intikamını almasını söyler. Köroğlu Kıratla Doratı alarak Erzurum yakınlarında Kemah dağında Köroğlu kalesine çıkar. Geçinmek için haramiliğe başlar. Ünü her tarafa yayılır, etrafına yiğitler toplanır. Düşmanları da çoğalır. Padişah, yakalanması için emir verir ama Kırata kimse yetişemez. Aslında Köroğlu'ndan daha güçlü kahramanlar vardır. Onu kurtaran, kahramanlığını veren Kırattır.

Ravşanbey, Gecdumbey'e at hazır olunca ülkeden kaçmaları gerektiğini söyler. Önce Şahdarhan'ın yanına gidip mertçe, ülkeden ayrılacaklarını ve kendisinin haksızlık ettiğini söylemeleri gerektiğini belirtir. Bunu yapar ve oradan ayrılırlar. Şahdarhan buna kızar ve arkalarından adamlarını gönderir, ancak ata kimse yetişemez.

Bibi Hilal'i ülkede bırakmışlardır. Bir süre sonra Bibi Hilal hastalanıp ölür. Ama karnındaki çocuk ölmemiştir. Üç ay sonra mezarda doğar. Goroğlu adı, onun olağanüstü bir şekilde mezarda doğuşuyla ilgilidir. Bu yüzden adı, mezarın oğlu anlamında Goroğlu olur. Gor, mezar demektir. En büyük farklardan biri budur. Anadolu varyantında ise babası kör olduğu için bu ad verilmiştir.

Goroğlu, doğduğu andan itibaren mezarda çırak yanmakta, annesinden de süt gelmektedir. Böylece üç yıl mezarda beslenir, büyür. Hızır, mezarda ona yardımcı olmaktadır. Köroğlu'nun Zuhuru Kolu'nda ise Hızır gibi olağanüstü bir yardımcı

görmemekteyiz. Üç yıl sonra ışık söner. Artık annesinden de süt gelmez. Goroğlu aç kalır. Bir delikten ışık sızdığını görünce deliği büyütür ve dışarı çıkar. Orada yavrusu ölmüş bir at ona her gün üç vakit süt verir. Burada bir hayvan tarafından büyütülme vardır.

Gecdumbey'in Rüstem adındaki adamı Hilalay'a yardım etmek istemiş, onun ölümünden sonra mallarına sahip olmuştur. Mezarıda çocuğu görünce Hilalay'ın çocuğu olduğunu anlar ve evine getirip kendi evladı gibi bakar. Narası kuvvetlidir. Çok yaramazdır. Oyun oynadığı çocuklara zarar verir. Herkes ondan korkar. Ünü Zerger'e yayılır.

Aradan dört yıl geçmiş, Goroğlu yedi yaşına girmiştir. Bir gün kendisini yakalamaya çalışan Bedkir Pehlivan adlı birini öldürür. Goroğlu, artık babasının yurduna gitmek ister. Rüstem, bütün malın mülkün kendisinin olduğunu söyleyip almasını ister, ancak o kabul etmez. Sadece kendisini emziren atı alır.

Burada Goroğlu küçük yaşta olmasına rağmen son derece cesur ve kuvvetlidir. Ancak Ali için bunu söyleyemeyiz.

Bolu Beyleri, o güne kadar dürüstlüğünden ve sadakatinden memnun oldukları Ürüşan Baba'yı kör ettirdikleri için atların dışında her gün üç öğün yemek verirler. Ali her gün yemek almaya gider. Yemeğin de iyi yerinden verirler. Ama yolda kötü çocuklar elinden yemeği alır yer, dibini de Ali'ye verip tartaklayarak gönderirler. O da korkusundan ses çıkarmaz. Bir süre böyle devam eder. Bir gün, bir köpeğin saldıran bir grup köpeğe karşı nasıl kendisini savunduğunu görür, bundan ders çıkarır ve o günden sonra yemeğini almaya kalkışan çocuklara karşı koyar, onları dövüp yaralar. Çocuklar bir daha cesaret edemezler. Onun da ünü çevresinde yayılır. "Şimdi bu oğlan, günden güne başladı dillerde destan olmaya. 'Körün oğlu böyle yiğit oldu' diye, 'geldi körün oğlu, gitti körün oğlu'. İşte, Koroğlu bundan kalma, esas adı Ali'dir. Lakin babasının gözlerini Bolu Beyleri mil atıp kör ettiğine, Koroğlu kaldı bundan adı." (Kaplan vd. 1973:10). Artık çevrede Koroğlu'ndan da iyice rahatsızlık artmıştır. Böylece aradan üç yıl geçer. Dorat ve Kırat tam istediği gibi olunca Ürüşan Baba, intikamını almak ister ve Koroğlu dağlara çıkar.

Babasının ülkesi Yavmit'e gelen Ravşan, padişah olan Ureyhan'ın yanına gider. Ureyhan, akrabası olmasına rağmen "Körden ne akraba olur" diyerek huzurundan gönderir. Yolda ona Ahmet Bey rastlar ve durumu öğrenince üzülür, kızar ve kendi sarayını ona verir. Kendisi de başka bir yerde yaşar. Goroğlu da babasının ülkesi Yavmit'e gitmek üzere yola çıkmıştır.

Görüldüğü gibi Goroğlu aslında hem anne hem de babası tarafından sultan soyundan gelmektedir. İleride kendisi de sultan olacaktır. Hızır'ın ve kırk ermişin koruması altındadır. Dolayısıyla mütevazı, halkına karşı adil bir sultan olması beklenir. Bu yüzden halkı tanımalı, halk içinde büyümelidir. Destanda bu da sağlanmıştır.

Rüstem, dayısı Gecdumbey'in adamıdır, yani halktan biridir. Böylece ilk terbiyesini halktan biri olan Rüstem'den alır.

Gecdumbey, doksan beyzade ile Ravşan'ı görmeye geleceğini haber verir. Ravşan hazırlık yapar. Ancak Ureyhan onun geleceğini duyunca ziyafet verir. Ravşan onu beklemektedir. Bu arada Goroğlu şehre gelir. İnsanların bir tarafa doğru gittiklerini görünce peşlerine takılır. Bir körün yanına ulaşır. Onu görünce bedeni mum gibi erir. Ravşan, Goroğlu'nun sesini Hilalay'a benzetmiştir. Böylece birbirlerine kavuşurlar. Oturduğu kahveden Yavşan'ın "Yavrum" diye bağırdığını duyan Gecdumbey de gelir. O da yeğenine kavuşur.

Bibi Hilal'in öldüğünü duyunca üzürlürler. Ruhuna Kuran okunur, yemekler verilir. Ravşani Goroğlu'nun elini ayağını yüzüne sürünce gözleri açılır. Ancak Anadolu varyantında Köroğlu'nun babasının gözlerinin açılması yoktur. Ayrıca Köroğlu'nun annesinden de bahsedilmez.

Ahmet Beyle eşi Halcuvan, Goroğlu'nu evlat edinirler. Okula verildiğinde Hoca Muhammed Yusuf'un bilgisinin azlığını anlar. Çünkü daha mezarda iken onun gönlüne her türlü ilim yerleştirilmiştir. Hocası onun molla olduğunu, okumasının gerekmediğini söyler. Okuldan alırlar.

Her gün atıyla gezer. Bir gün Horasan gölü civarında gezerken gölden çıkan bir at, onun atıyla çiftleşir ve tekrar suya girer. Atın bir yavrusu olur. Tay yedi günlükken annesi ölür. Goroğlu, kendisini beslemiş olan bu atın ölümüne çok üzülür.

Bir gün Ravşan'ın hasta olduğu haberi gelir. Goroğlu yanına gider, babasıyla helalleşir. Aradan iki yıl geçer. At üç yaşına girer. Şirvan'ın padişahı Reyhan Arap'ın çok iyi bir atı vardır. Goroğlu atını onunla çiftleştirir. O sırada Reyhan Arap bir oyunla yengesini kaçıtır. Goroğlu ona yetişemez ve bir gün intikamını almak için kızını kaçıtır. Ahmet dayısına vereceğini söyler. Üzüldüğü için eve gitmez. Atına bakmaya devam eder. Yavrusu olunca Köroğlu onun üstüne titrer, annesinin yalamasına dahi izin vermez. İsrar edince de sinirlenip ata vurur ve onu öldürür. Buna çok üzülür. Taya iyi bakmaya çalışır. Çeşitli hayvanların etini, sütünü verip onların özelliklerini kazandırmak ister. Ata altı ay bakar, her şeyi öğretir. At çevik, akıllı olur. Her işi, dili bilir. Reyhan Arap'ın atından olan bu tay, meşhur Kırattır. Görüldüğü gibi Özbek varyantında, Goroğlu ile Kırat arasında, her ikisinin de üçüncü nesil olması dolayısıyla bir benzerlik ortaya çıkmaktadır. Bir gün Kıratın ayağını köpek ısırınca Hızır onu gizlice kaçıtır kendisi bakar. Goroğlu atı arar, bulamaz. Uykuya dalar. Düşünde nurani bir grup adam etrafına toplanır. Atını bulacağını, düşmanlarından intikamını alacağını söyleyip evleneceği iki periden bahsederler. Köroğlu'nun Zuhur Kolu'nda rüya motifine rastlamayız. Evliliği ile ilgili bir çizgi de yoktur.

Goroğlu, uzun bir yolculuktan sonra evleneceği perilerden Miskal Peri'yi görür, orada atını da bulur. Kırk Çiltan'ın bulunduğu mecliste Sakibülbül saz çalar, gelenlere mey verir. Köroğlu'na iyi evlatlar dilemesini söyler. Meyden ona da verir, içince

Sahibkiran olur. Ata da mey karıştırılmış su içirilir. Hızır, atın 125 yıl yaşayacağını, ikisinin birlikte yaşlanacağını, Çembil yurduna sahip olacağını, dayısının intikamını alacağını söyler ve nasıl padişah olacağı da anlatılır. Goroğlu, kendisine at mı, evlat mı istediği sorulduğunda at istediğini söyler ve bu yüzden zürriyetsiz kalır. Bu inceleme sonucunda, destanın varyantları arasında birtakım farklılıklar görülse de geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk dünyasının, yaşanan olaylar ve farklı coğrafyalarda bulunulmasının sahip olduğu ortak kültür dokusunu yok etmediğini, aksine hala muhafaza ettiğini görmekteyiz.

KAYNAKLAR

- Aşırov, N. Goroğlu, "Goroğlu Destanı Hakkında", Aşgabat 1958.
- Hasanhan, Miskal Peri, Avazhan, *Goroğlu'nun Ölümü- İnceleme, Metinler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Erzurum 2000.
- Jirmunskiy, V. M., H. T. Zarifov, *Uzbekskiy Narodny Geroičeskiy Epos*, Moskova 1947.
- Kaplan, M, Akalın, M, Bali, M. *Koroğlu Destanı*, Ankara 1973.
- Karriyev, B. A, *Epiçeskie Skazaniye o Ker-oglı u Turko Yazıçnuh Narodov*, Moskova 1968.
- Kırbaşoğlu, F., *Koroğlu Destanı'nın Özbek Varyantları Üzerine Bir Araştırma-Goroğlu'nun Doğuşu*, Yunus Peri.
- Mirzayev, T. Hüseyinova, Z. *Goroğlu'nun Doğuşu*, Taşkent 1995.
- Muradov, M. *Goroğlu Destanlarının Jenr ve Gayavi-Bedii Hususiyetleri*, (Doktora Tezi), Taşkent 1975.
- Muradov, M. *Goroğlu'nun Doğuşu*, Yunus Peri, Taşkent 1967.
- Muradov, M., *Özbek Halk Destanlarında Goroğlu Abrazı*, (Yüksek Lisans Tezi) Taşkent 1962.
- Muradov, M., *Polken Şair Repertuarında Goroğlu Destanlarının Yeri*, Taşkent 1976.